УДК 94(100)
DOI 10.33514/1694-7851-2022-2-268-274

Амантур уулу Эдилбек
И. Арабаев атындагы КМУ, ага окутуучу
Амантур уулу Эдилбек
КГУ им. И. Арабаева, старший преподаватель
Amantur uulu Edilbek
KSU named after I. Arabaeva, senior lecturer

XX КЫЛЫМДАГЫ ИСЛАМ ӨЛКӨЛӨРҮНДӨГҮ ИСЛАМ ФУНДАМЕНТАЛИЗМИНИН ЭВОЛЮЦИЯСЫ
ЭВОЛЮЦИЯ ИСЛАМСКОГО ФУНДАМЕНТАЛИЗМА В ИСЛАМСКИХ СТРАНАХ В XX ВЕКЕ
THE EVOLUTION OF ISLAMIC FUNDAMENTALISM IN ISLAMIC COUNTRIES IN THE 20TH CENTURY

Аннотация: Макалада XX кылымдагы ислам мамлекеттеринин ички саясатында жана дүйнөлүк саясий процесстерге таасирин тийгизген коомдук кубулуш катары ислам фундаментализминин эволюциясы

Аннотация: В статье рассматривается эволюция исламского фундаментализма как социального явления, повлиявшего на взаимодействие и внутреннюю политику исламских государств в XX веке и на мировые политические процессы. Также указывалось, что фундаментализм как явление присущ и другим религиозным системам.

Annotation: The article examines the evolution of Islamic fundamentalism as a social

Негизги сөздөр: фундаментализм, ислам, салафи, традиционализм, модернисттер, таухид, суннит, шиит, радикализм, жихад, панисламисттик, цивилизация

Ключевые слова: фундаментализм, ислам, салафиты, традиционализм, модернисты, монотеизм, сунниты, шииты, радикализм, джихад, панисламизм, цивилизация

Keywords: fundamentalism, Islam, Salafis, traditionalism, modernists, monotheism, Sunnis, Shiites, radicalism, jihad, pan-Islamism, civilization

XX кылымдын экинчи жарымында дүйнө жүзү боюнча радикалдуу саясий программалары бар диний топтордун саны көбөйдү. Бүткүл мусулман дүйнөсүндө исламды саясатташтыруунун активдүү процесси башталды. Бул аймактарда жашаган элдердин улуттук жана конфессионалдык аң-сезиминин күчөшүнүн, ошондой эле айрым диний-саясий топтордун экстремисттик идеологиянын жайылышынын фонунда, өзгөчө ислам дини жайылган аймактарда диндин саясатташтырылышы күчөп, аны саясий максаттарга жетүүнүн куралы катары колдонуу башталган. «Ислам фундаментализми» деген терминди колдонуу менен биз ислам дүйнөсүндө орун алган, келип чыгышы жана мазмуну боюнча ар түрдүү идеологиялык агымдарга карата кандайдыр бир универсалдуу «саясий белги» катары колдонулушуна жол берилбеши керектигин маанилүү деп эсептейбиз. Мындан тышкары,

илимий чөйрөлөрдө «ислам фундаментализми» термининин бирдиктүү аныктамасы жоктугун эске алуу керек. Мисалы, кээ бир изилдөөчүлөр аны традиционализм менен байланыштырса, башкалары, традиционализм менен фундаментализмди карама-каршы коюшат [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, б. 6].

Фундаментализм кубулуш катары башка диний системаларга да мүнөздүү. Орус чыгыш таануучусу И.Алексеев «Фундаменталисттерди, тигил же бул идеологиянын жолдоочулары, анын фундаменталдуу негиздерине кайрылып, бул негиздерди иш жүзүндө ишке ашырууга умтулгандар деп аташ керек» деп белгилейт. [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]

«Фундаментализм» термининин арабча аналогу “усул ад-дин” түшүнүгү болуп саналат, ал түз мааниде «диндин негиздери жөнүндөгү окуу» дегенди билдирет. Суннизм агымында "фундаментализм" терминине этимологиялык жактан бир маанини билдирген “салафия” термин колдонот. Салттуу ислам түшүнүгүндө “ас-салаф ас-салихун” (такыбалар) категориясына мусулмандардын алгачкы үч мууну, пайгамбардын сахабалары (азхаб), алардын шакирттери (табиундар) жана алардын кийинки шакирттери кирет. (табиу табиин). Демек, салафилер диний маселелерди чечүүдө “ахли ас-салафтын” тажрыйбасына кайрылгандар. Бүгүнкү күндө «ислам фундаментализми» деп аталган салт көбүнчө “ас-салаф ас-салихун” тажрыйбасына кайрылуу аркылуу баштапкы исламды калыбына келтирүү идеясы катары түшүндүрүлөт. Негизги булактарга (Куран жана Сүннөткө) жана алгачкы мусулман коомчулугунун тажрыйбасына таянуу исламдын диний-укуктук ой жүгүртүүсүнүн негизи экенин эске алсак, анда жашоосунда диний нормаларды карманган ар бир мусулман салафит катары каралышы мүмкүн. Демек, «фундаментализм» («Салафизм») термини тарыхый-маданий контекстте алганда азыркы концепцияга салынган мазмунга карата карама-каршы түшүнүктү билдирет.

Орус изилдөөчүсү А.Малашенко фундаментализмди «ой жүгүртүү», теория, ал эми исламизмди фундаментализмдин практикалык жактан ишке ашырылышы деп эсептейт. [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, б.176]

Идеологиялык жактан алсак, фундаменталдык уюмдар бүгүнкү күндө исламды “тазалоону” жактап, дин өкүлдөрүн “динден баш тарткандар” деп айыптап, Куранга жана шариятка ылайык “идеалдуу” мусулман коомун түзүүгө чакырышууда. Демек, ислам фундаментализмин ислам коомдук пикирдин өз алдынча агымы катары аныктаса болот (адегенде салафиттик салттын алкагында өнүккөн) жана саясат чөйрөсүндө төмөнкүдөй ой пикирди жакташат:

- хакимия жана халифат концепцияларынын алкагында саясий системаны куруу;
- шариат ченемдеринин алкагында сот-укуктук системаны уюштуруу;
-жүрүм-турум жалпы көзөмөл чөйрөсүн түзүү.

Ошентип, “ислам фундаментализми” ишмердүүлүгү «алгачкы ислам» (Пайгамбардын жана эң биринчи салих халифтердин доору) принциптерине негизделген мамлекетти курууга чакырган ураандарды өз практикасында колдонгон исламдагы коомдук-саясий, экономикалык жана социалдык, маданий-агартуу топтор менен байланышкан диний-саясий агым болуп саналат.

Ислам фундаментализминин теологиялык негиздеринин маанилүү булактары катары салафийлик салттын негизги идеологдору Ибн Таймия менен Ибн аль-Каймдин, мусулман реформаторлору Дж. аль-Афганинин, М.Абдонун, А.аль-Кавакибинин, Р.Риддин, идеологдор А.аз-Зумр, Х. Макки, М. Машхур, Х. ат-Турабинин эмгектери болуп саналат.

Ибн Таймия (1263-1328) тарабынан иштелип чыгып, мусулман дүйнөсүнө сунуш кылынган жана анын жолдоочусу Мухаммад ибн Абд аль-Ваххаб (1703-1792) тарабынан идеологиялык курал катары колдонулган классикалык «салафизм» түшүнүгү жөнүндө да баса белгилеп айта кетишибиз керек. Ибн Таймия «мамлекет идеалдуу Халифат катары өтө кыска убакыт ичинде жашады» жана «Ислам мамлекетинин саясий биримдиги бара-бара көптөгөн көз карандысыз эмираттардын саясий плюрализмине айланган» деп эсептеген. [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, б. 86]

Ибн Таймиянын жактоочусу болгон Мухаммад ибн Абд аль-Ваххаб 500 жылдан кийин куралдуу күрөш аркылуу устатынын идеяларын ишке ашырууга аракет кылган. Ал Мухаммад ибн Сауд менен бирдикте Сауд Арабия мамлекетин түзүүгө жана анда ваххабизм идеясын бекемдөөгө чечүүчү салым кошушкан. Абд аль-Ваххабдын салафиттик идеялары төмөнкүчө болгон:

-"Таухид" ("тавхид" - араб тилинен которгондо бир Кудайга ишенүү жана анын буйруктарын аткаруу).

-"бидъат" ("жаңылык" - араб тилинен которгондо), башкача айтканда исламдын алгачкы доорунда болбогон нерселердин баарын четке кагуу.

-«жихад» («күрөш» - араб тилинен которгондо) динди тазалоо үчүн күрөшкө чыгуу.

XIX кылымдын аягы жана XX кылымдын башындагы мусулман идеологдору рационализм менен салафиттик салттын синтезинин принциптерин иштеп чыгышып, салафиттик багытка жаңы түртү болуучу идеаларды беришкен.

Исламдагы радикалдык фундаментализмдин мүнөздүү өзгөчөлүгү болуп традиционалистерге жана модернисттерге каршылыгы саналат. Традиционалистер исламды алгачкы доорундагыдай сактап калууну жакташат жана диний чөйрөдө да, коомдук турмушта да ар кандай өзгөрүүлөргө каршы турушат.

Ал эми модернисттер болсо жаңы тарыхый шарттарда өздөрүнүн доктринасын “атаандаштыкка жөндөмдүү” кылуу үчүн айрым жоболорду жокко чыгарып, башкаларын өнүктүрүп, реформалоого, исламдын нормаларын заманбап өнүгүүнүн муктаждыктарына ылайыкташтырууга умтулушат. Экинчи жагынан, мусулман өлкөлөрүнүн тарыхый өнүгүүсү модернисттер тарабынан сунушталган батыш моделине жана концепциясына ылайык социалдык-саясий өнүгүү моделиндеги жүргүзүлгөн реформалар күтүлгөндөй натыйжа бербегенин көргөздү. Реформалардын жыйынтыгына нааразы болуу, Египетте, Ливияда, Суданда, Иракта жана Алжирде башкаруучу режимдердин кулашы 1950-60-жылдары араб жана мусулман биримдигине чакырыктардын жана батыш либерализмин сындаган кыймылдардын күчөшүнө алып келди. Ошол эле учурда XIX кылымдын аягы жана XX кылымдын башындагы мусулман реформаторлору тарабынан айтылган идеялар, өзгөчө халифат институту жана панисламизм жөнүндө концепциялар “Мусулман-агайындар” бирикмесинин негиздөөчүсү Хасан ал- Банна жана фундаментализмдин өкүлдөрүнө өз таасирин тийгизген. Ошентип, ислам реформасынын либералдык багыты 1928-жылы Египетте түзүлгөн «Мусулман-агайындар» бирикмеси жана 1941-жылы Индияда түзүлгөн Маулана Абу-л-Ала Маудудинин «Жамаат-е-Ислами» сыяктуу радикалдуу кыймылдарга орун бошотту.

Бул кыймылдардын алкагында ислам фундаментализминин идеологиясы жана анын заманбап саясий платформалары калыптанган. Маудуди коомдук жана адеп-ахлактык түзүлүштүн негизин жана «исламдын саясий философиясынын» башталышын Аллахтын жалгыздыгына жана улуулугуна ишенүүдөн көргөн. Эч ким өз бийлигинин атынан мыйзам

чыгарууга укугу жок. Бул укукка бир гана Алла таала таандык. Чечим Аллахка гана таандык. [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, б. 136]

Бул уюмдар мусулман дүйнөсүндө тез эле популярдуулукка ээ болуп, ар кайсы өлкөлөрдө көптөгөн филиалдары ачылган. “Мусулман-агайындар” Судан, Сирия, Иордания, Перс булуңундагы араб мамлекеттери жана Африка сыяктуу өлкөлөрдө кеңири таанылды. “Жамаат-и-Ислами” Индия, Пакистан, Афганистан жана Бангладеште массалык колдоого ээ болду. Х.аль-Банна, А.Маудуди, С.Кутб сыяктуу идеологдор жаштарды, студенттерди, мугалимдерди, интеллигенцияны, бизнесмендерди, мамлекеттик кызматкерлерди, б.а. орто катмардын өкүлдөрүн тартуу менен ислам баалуулуктарына негизделген күчтүү реформалык кыймылды түзүү үчүн жигердүү иштешти.

Ислам реформасы кыймылынын мүнөзүнүн кескин өзгөрүүлөрүнүн катализатору катары объективдүү тышкы себептердин таасирин да өзгөчө белгилей кетүү керек.

Биринчиден, бул 1967-жылдагы араб-израилдик конфликт. Ал араб дүйнөсү учун жеңилүү менен аяктаганы менен 1973-жылы Египеттин президенти А.Садат израилдиктерге каршы «ыйык согушту» жарыялаган.

Израил менен болгон согуштагы жеңилүү, анын Палестинаны жана араб жерлеринин бир бөлүгүн басып алуусу ислам фундаменталисттерин бул кризистин ички себептерин издөөгө түрттү. Негизги себеп катары араб өлкөлөрүнүн «туура жолдон чыгуунун» натыйжасында болгон «деградациясы» деп таанылды.

Экинчиден, 1978-79-жылдары Ирандагы ислам революциясы болгон. Бул окуя Тегеранды өзүнүн негизги регионалдык атаандашы катары көргөн Сауд Аравиясын өзүнүн панисламизм версиясын жайылтуу үчүн дагы көбүрөөк инвестиция салууга түрттү. Кеңири көз караштa карасак, шииттер менен суннилердин ортосундагы ажырымга карабастан, Ирандагы окуялар бүткүл мусулман дүйнөсү үчүн кыймылдаткыч күч болуп калганын белгилешет. Кийинчерээк араб-перс жана суннит-шийит тирешүү бул багыттагы атаандашуусу кайрадан сезилди. Көптөгөн мусулман өлкөлөрүнүн светтик өкмөттөрү, негизинен суннит башкаруучулары (мисалы, Египет, Ирак, Сирия) Ирандын таасиринин күчөшүнөн жана ички толкундоолордон коркуп, өлкөнүн ичиндеги диний агымдарды басууга киришти, бул саясий-диний агымдардын саясий күрөш жүргүзүүнүн жаңы ыкмаларын колдонуусуна алып келди. Башкаруу режимдери оппозициялык исламчыларга каршы репрессиялык чараларды колдонгондуктан, алар көбүнчө Иордания, Сауд Арабия, жада калса Европа өлкөлөрү сыяктуу башка өлкөлөргө качууга аргасыз болушкан. Ирактын президенти Саддам Хусейн Сирия исламчыларына башпаанек берип, ушундай жол менен Дамасктагы каршылаштарын алсыратууга үмүттөнгөн.

Ислам фундаментализминин дагы бир тиби болгон классикалык жихаддын заманбап доктринасы же экстремисттик панисламизм доктринасы биринчи жолу 1980-жылдары Афганистандагы жихаддын контекстинде Абдулла Аззам тарабынан түзүлгөн. Аззам мусулмандардын аймагына мусулман эместер өлкөсүнүн басып кириши дароо аскерий кийлигишүүнү талап кылаарын жана согушка жарамдуу бардык эркек мусулмандардын жогоруда айтылган аймакты, дүйнөнүн кайсы жеринде болсо да коргоосу керектигин айткан. Аззам өзүнүн окуусун жазма эмгектер жана фатвалар аркылуу тараткан.

Афганистандагы жихадынын катышуучуларынын мусулман өлкөлөрүнө көп сандаган сапарлары менен жолугушууларынын аркасында 1983-1984-ж. араб согушкерлеринин согуш жүрүп жаткан бул өлкөгө жөнөп кетүүсү башталды. Булардын арасында Кызмат бюросунун (Мактаб аль-Хидимат) башкы демөөрчүсү болгон Усама бен Ладен да болгон. Бюро чыр-

чатакты маалыматтык чагылдыруу максатында «Аль-Жихад» журналын жана ар кандай үгүт видеороликтерин басып чыгарган. Мындан тышкары, бюро гуманитардык ишмердүүлүк менен дагы алектенип, ооган качкындарын тамак-аш, дары-дармек жана билим берүү багытында керектелүүчү каражаттар менен камсыз кылган. Араб согушкерлеринин Афганистанга агылуусу 1992-жылы талибдер Кабулду басып алып, коңшу Пакистандын бийликтери араб аскерлеринин транзитине тоскоол боло баштаганда гана токтоду.

Афганистандагы жихадын мааниси абдан чоң. Ал 90-жылдары исламизмге чоң таасирин тийгизген жана бүгүнкү күнгө чейин улантып келе жаткан дискурс, мифология жана символдук чөйрөнү жараткан. Афганистанда согуш аяктагандан кийин жихадчылардын бир бөлүгү өз өлкөлөрүнө кайтып келишти жана кайрадан Ливиянын исламдык согуштук тобу, Египеттин "Аль-Жихад" тобу жана Алжир исламдык куткаруу фронту сыяктуу социалдык революциялык топторго кошулушту жана Босния, Тажикстан ж.б. аймактардагы «майда фронттордо» согушту улантышты.

Босниядагы жихад Афганистандагы согуштан кийин эч кандай иши жок калган жана дүйнөнүн каалаган жеринде “Мусулман-агайындардын” атынан согушун улантууга даяр жихадчылардын тобу түзүлдү.

90-жылдардагы жихаддын дагы бир кичинекей фронту Сомали болгон. 1993-жылы бен Ладен Бириккен Улуттар Уюмунун "Үмүттү калыбына келтирүү" операциясына жооп катары аскерий инструкторлордун чакан тобун жиберген.

Мындан тышкары мындай жихаддын фронттору постсоветтик өлкөлөр болгон Таджикстанда (1993-1996), Россиянын Чечен Республикасында (1994-1995, 1999) орун алып бул аймактарда да илсам фундаментализминин жактоочулары өз идеаларын ишке ашырууга аракеттерди көрүштү

Усама бен Ладен "Аль-Каиданы" 1986-жылы түзгөн, бирок ал алгачкы он жылында эл аралык аренада жупуну рол ойногон. 1992-жылдан баштап “Аль-Каиданын” ичинде антиамерикалык маанай күчөй баштайт. Американын Сауд Аравиядагы аскеринин жайгаштырылышы, Перс булуңундагы биринчи согуш, Сомалидеги окуялар, Израилге колдоо көрсөтүүнүн күчөшү, шейх Омар Абд ар-Рахмандын Нью-Йоркто камакка алынышы жихадчылардын жамаатын олуттуу түрдө Кошмо Штаттарга каршы согуш баштоону ойлонууга алып келди. 1996-жылдын августунда ал Сауд Аравиядагы америкалык аскерлерге каршы партизандык күрөшкө чакырган "Согуш декларациясын" жарыялайт, ал эми 1998-жылы февраль айында "Дүйнөлүк ислам фронтунун жөөттөр менен кресттүүлөргө каршы жихаддын" атынан билдирүү тараткан, анда бен Ладен "мусулман үммөтүн" коргоо үчүн АКШ жана Батышка каршы глобалдык согуш жарыялаган.

Бен Ладендин доктринасында аны башка исламчыл агымдардан айырмалап турган үч негизги элемент болгон. **Биринчиден,** ал Американы жана анын союздаштарын негизги душман катары бөлүп көрсөттү, б.а. «жакынкы душмандан» «алыскы душманга» өтүү болду. **Экинчиден,** глобалдык жихад өзүнүн максаттарын түшүндүрүү үчүн баарына белгилүү болгон панисламисттик дискурсту чебер колдонду. Ал-Каида өз чабуулдарын Исламды коргоо куралы катары көрсөтүп, жалпы душманга каршы мусулмандарды биримдикке чакырды. **Үчүнчүдөн,** жарыяланган согуш глобалдык мүнөздө болгон. Бин Ладен бир өлкө же бир континент менен чектелген жок, ал Американын бүткүл дүйнөдөгү буталарына жана кызыкчылыктарына сокку урууга чакырды.

Классикалык жана глобалдык фундаменталистердин тиреши өзгөчө Сауд Арабияда байкалды, ал жерде 1990-жылдардын аягында кайда согушуу керектиги жөнүндө кызуу талаш-

тартыштар болгон: өлкөнүн ичиндеби же анын сыртындабы деген суроолор коюлган. Монархиянын ичиндеги күрөштүн жактоочулары ал жакта көп болгондуктан Эр-Рияд бардык форматтагы жихадчыларды ички коркунуч катары кабыл ала баштады.

1996-жылы бен Ладен Афганистанга көчүп кеткен жана кийинки беш жыл "ал-Каида" үчүн "алтын мезгил" болгон. Афганистан бен Ладенге катуу ички иерархияга жана бюрократияга ээ уюм түзүүгө уруксат берди. Бирок бул уюм дүйнө жүзү боюнча башка уюмдар менен альянстардын ийкемдүү системасына ээ болгон. 1996-жылдан 2001-жылга чейин "Аль-Каида" дүйнө жүзү боюнча ар кандай террордук чабуулдарга ар кандай деңгээлде катышкан, бирок анын эң маанилүү "жетишкендиктери" - "Аль-Каиданын" мүчөлөрү түздөн-түз катышкан үч террордук чабуул болгон: 1998-жылы Чыгыш Африкада, 2000-жылы USS Sullivans/USS Cole эсминецтерди жардыруу жана 2001-жылдын 11-сентябрындагы чабуулдар. Бен Ладен 2001-жылдын 11-сентябрындагы кол салуулардан кийин аскердик операцияга күткөн жана буга даярданып машыгуу лагерлерин Талибан аймагына эвакуациялаган. Ал мындан жыйырма жыл мурда СССР менен болгон сыяктуу, АКШ Афганистанда ийгилике жетише албайт деп ишенген. Бирок АКШ тарабынан жүргүзүлгөн Торе-Боре, Кандагара, Шахи Кот аймактарындагы ийгиликтүү операциялар "Аль-Каиданын" инфрасруктурасын толук иштен чыгарган.

Жыйынтыктап айтканда исламдык коомдук пикирдин жана кыймылдын салыштырмалуу өз алдынча агымы катары ислам фундаментализми өзүнүн өнүгүүсүндө төмөнкүдөй 3 этапты басып өткөн:

1. алгачкы этап (XX кылымдын 20-жылдардын аягы - 50-жылдарынын башы). Алгачкы фундаментализм конфессионалдык толеранттуулук, саясий модерация, руханиятка кайрылуу, ар тараптуулук, атап айтканда: суфизм, салафиттик жана патриотизмдин квинтэссенциясы менен айырмаланган. “Мусулман-агайындар” кыймылынын негиздөөчүсү Хасан аль-Банна ислам фундаментализминин идеологиясындагы орточо багыттын негиздөөчүсү деп эсептелүүсү бекеринен болгон эмес.

2. саясий радикализмдин этабы (XX кылымдын 50-жылдары - 70-жылдардын башы). Экинчи этап Сейид Кутб жана Абу аль-Аал аль-Маудуди концепцияларынын бекемделиши менен белгиленген. Алардын теориясы көпчүлүк сунниттик фундаменталдык уюмдар үчүн бүгүнкү күнгө чейин идеологиялык негиз болуп кызмат кылат. Дал ушулар заманбап радикал фундаменталисттер жамынган «хакимия» (Кудайдын өкүмдарлыгы) жана «такфир» (ишенбестикке айыптоо) жөнүндөгү эки негизги жобону түзүшкөн

3. мурда бир бүтүн болгон агымдын орто прагматикалык жана өтө экстремисттик кыймылга бөлүнүү этабы (XX кылымдын 70-жылдарынын башы – XXI кылымдын башы) Биринчиси ынандырууга басым кылуусу менен мүнөздөлөт, экинчиси - зордук-зомбулукка басым жасайт.

Орто жана радикал фундаменталисттердин идеологияларын бөлүп турган сызык, эң оболу, такфир (бүткүл коомдун, башкаруучу режимдин, башкаруучунун же жеке бир мусулмандын деңгээлинде) жана шариятты киргизүү маселеси боюнча алардын позицияларына байланыштуу болот. Орточулдар такфирге караманча каршы, радикалдар да такфирге карманышат. Байкалгандай ислам фундаментализми бүгүн араб дүйнөсүнө гана эмес, бүткүл дүйнө коомчулугуна коркунуч жаратууда.

Радикалдуу ислам фундаменталисттери панисламизмдин жана реформаторлордун идеяларын, ураандарын өзгөртүп, алардын максаты катары бардык мусулмандарды бириктирген, “Ислам кайра жаралуусу” идеясына негизделген бирдиктүү “идеалдуу мамлекеттик түзүлүштү” түзүүнү жарыялашты. Исламдын саясаттагы, экономикадагы,

укуктук системадагы, билим берүүдөгү жана турмуштун башка бардык тармактарындагы ролу дээрлик бардык мусулман өлкөлөрүндөгү коомдук талкуунун актуалдуу темасына айланды. Айрыкча мындай коомдук-саясий талкууларда көпчүлүк мусулман өкмөттөрүнүн жүргүзгөн аракеттеринин натыйжасыздыгы, улутчул идеологиялардын ийгиликсиздиги, батыш баалуулуктарынан түңүлүү, өз иденттүүлүгүн аныктоого умтулуу маселелери курч коюлуп атат.

Ошол эле учурда мусулмандар менен башка цивилизация өкүлдөрү ортосундагы байланыштын кээ бир формалары болгонун белгилеп, алардын айрымдары төмөндө келтире кетели.

1. Батыштын либералдык стандарттарын мусулман дүйнөсүнө күч менен кысымга алуу жана таңуулоо. Бул албетте, табигый түрдө реакция кылуунун эң оор формаларын пайда кылат.
2. Элита менен келишүү аркылуу мусулман дүйнөсүн акырындык сиңирүү жана жана тарбиялоо менен эл аралык системага кошуу аракеттери. (Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин Германия жана Япония же акыркы убактагы постсоветтик өлкөлөргө карата жүргүзүлгөн саясат).
3. Ислам коомчулугунун көптөгөн өкүлдөрү ислам экстремизми жана ислам фундаментализми түшүнүктөрүн ажыратууну талап кылышууда. Алар салттуу баалуулуктарга чектеш ислам демократиясына өтүү келечегин караштырууну сунуш кылышат.
4. Акыркы жылдары дүйнө жүзү боюнча ислам фундаментализминин таасири күчөгөнү байкалды.

Ислам менен батыштын диалогун татаалданткан дагы бир көйгөй бар. Бул классикалык исламдын өзүндөгү суннизм менен шиизмдин ортосундагы ажырым күчөп бараткандыгы.

Колдонулган адабияттар:

1. Алексеев И.Л. Цивилизационные параметры исламского фундаментализма: к постановке п роблемы. – Профи. Аналитическая группа: Стратегия, Азия, Восток, Россия. [Электронный р есурс]. Режим доступа: – http://profi.gateway.kg/alekseev
2. Кирабаев Н. С. Политическая мысль мусульманского средневековья. М., 2006, 131 с.
3. Малашенко А., Филатова С. Религия и глобализация на просторах Евразии. – Московский центр Карнеги. – М., 2005. 343 с.
4. Маудуди, Сайид Абу-л-Ала. Политическая теория ислама. Основы ислама. // Отечественные записки. – М., 2003. – №5. С. 234-240.
5. Ярлыкапов А.А. Исламский фундаментализм на Северном Кавказе: к постановке проблем ы // Бюллетень Центра социальных и гуманитарных исследований Владикавказского институ та управления и Владикавказского центра этнополитических исследований Института этноло гии и антропологии РАН. – №3. – Владикавказ, 1999. – С. 5-19

УДК 297
DOI 10.33514/1694-7851-2022-2-275-279